

TAŞKÖPRÜLÜZÂDE'DE EĞİTİMİN İLKESİ OLARAK SEVGİ

Yasemin YILMAZ*

Enver UYSAL**

Öz

16. yüzyılda yaşamış olan Taşköprülüzâde (1495-1561), eserlerinde çocuk eğitimi, aile ahlakı ve devlet yönetimi gibi konulara yer vermiş önemli bir Osmanlı düşünürüdür. *Ahlâk-ı Adudiyye Şerhi* adlı eserinde ve *İnsânî Hilafet ve Manevî Saltanatın Sırları* ile *Güzel Ahlâkın Üstünlüğü* risalelerinde bize eğitim ile ilgili önemli ipuçları ve çözüm önerileri sunar. Onun eğitim metodunda sevgi faktörü öne çıkar. O, sevgiyi, terbiye kavramı ile ilişkilendirerek bir eğitim metoduna dönüştürmüş, bireysel ve toplumsal eğitimin merkezî kavramı olarak kullanmıştır. Günümüz eğitim sisteminde de sevgi faktörünün öne çıkarıldığı bir eğitim modeli benimsenmeye başlanmıştır. Asırlar öncesinde yazdığı eserleri ile günümüze ışık tutacak öneriler sunan Taşköprülüzâde, bu alanda başvurulabilir önemli bir kaynaktır. Makalede öncelikle sevgi kavramıyla irtibatlı kavramlar zinciri incelenmiş, daha sonra zıt kavramlar değerlendirilmiştir. Neticede Taşköprülüzâde'nin aile, okul ve toplumda sevginin merkeze alındığı bir eğitim modeli inşa ettiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Taşköprülüzâde, Sevgi, Ahlak, Erdem, Eğitim.

* Bursa Uludağ Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Öğrencisi, y.ozkanyilmaz@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1528-8735>.

** Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, euysal@uludag.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7975-9762>.

el-Mehabbe as the Principle of Education in Taşköprülüzâde

Abstract

Taşköprülüzâde (1495-1561), who lived in the 16th century, is an important Ottoman thinker who has studied the subjects such as children's education, family morality and state administration in his works. In his works entitled *Ahlâk-ı Adudîyye Şerhi* and *İnsânî Hilafet ve Manevî Saltanatın Sırları* and *Güzel Ahlâkın Üstünlüğü*, he presents us important tips and solutions about education. In his method of education, the factor of love stands out. In Taşköprülüzâde, transformed love into a method of education by associating it with the concept of education and it has been used as the central concept of individual and social education. In today's educational system it has also started to adopt an education model that highlights the love factor. Taşköprülüzâde is a resource that can be applied in this field, offering suggestions that will shed light on the present day with the works written before centuries. In this article, firstly the chain of concepts connected with the concept of love is examined and then the opposite concepts are evaluated. As a result, it is seen that Taşköprülüzâde has built a model that love is centered in education, family, school and society.

Keywords: Taşköprülüzâde, Love, Morality, Virtue, Education.

Giriş

Fârâbî'ye (870-950) göre öğretim; “milletler ve şehirlerde nazari erdemleri varlığa getirmektir. Eğitim ise milletlerde ahlâkî erdemleri ve amelî sanatları varlığa getirme yöntemidir” (Fârâbî, 2015: 81). Bu tarife göre eğitimin öğretimden önce başladığını söylemek mümkündür. Eğitim anne karnında başlayan ve yaşam boyu devam eden bir süreçtir. İnsanın, yaşamında kendisine, yaratıcısına, ailesine ve devletine karşı birtakım sorumlulukları vardır. Bu sorumlulukları yerine getirebilmek için iyi bir eğitim alması gerekir. Verilen eğitimin amacı ise, onun iyi bir kul, iyi bir evlat, iyi bir vatandaş, iyi bir aile reisi ve iyi bir yönetici olmasını sağlamaktır. Dolayısıyla eğitim, hayatın sadece belirli bir dönemini ve alanını kapsamaz, insan için her durum ve zamanda gerekli olan bir etkinliktir.

Eğitimin bireysel ve toplumsal amaçları vardır. Bireysel amacı, ahlâklı, erdemli, yetkin insanlar yetiştirmek, kişiye hem kendine hem topluma karşı sorumlulukları noktasında yardımcı olacak ahlâkî değerlerin temel ilkelerini kazandırmaktır. Toplumsal amacı ise, öncelikle toplumun huzurlu ve mutlu şekilde devamını sürdürmesi ve geleneklerin korunmasıdır. Sonra da bireyde vatandaşlık bilinci oluşturmak ve buna yönelik bilmesi gereken şeyleri öğretmektir. Eğitimin toplumsal amaçlarından sayılabilecek bir amacı daha vardır: Ailenin eğitimi. Aile, bireyin hayat boyu sürecek öğrenme sürecinin ilk ve en önemli mekânıdır. Nurettin Topçu aileyi bir “ahlak mektebi” olarak tanımlar (Topçu, 2005). Her aile kendi değerlerini çocuklarına aktarmaya çalışır. Bu aktarımın sağlıklı şekilde gerçekleşmesi, ailenin erdemlere uygun eğitilmesine bağlıdır. Nitekim eğitilmiş toplumu eğitilmiş aileler, eğitilmiş aileleri eğitilmiş fertler, eğitilmiş fertleri ise erdemli insanlar oluşturur.

Hayatını adeta eğitime adanmış ve uzun yıllar pratik anlamda eğitim hayatının içinde bulunmuş bir düşünür olarak Taşköprülüzâde *Mevzuâtü'l-Ulum, Ahlâk-ı Adudiyye Şerhi, İnsani Hilafet ve Manevi Saltanatın Sırları Risalesi*'nde eğitime dair önemli tavsiyelerde bulunur. Onun eğitim alanında kişinin yetkinleşmesini sağlayacak tavsiyeleri ailede başlar ve yaşam boyu devam eder. Taşköprülüzâde'nin eğitim anlayışında sevginin önemini ele alan bir çalışmanın henüz yapılmamış olması ve onun bu konuya ilişkin söylediklerini değerli bulmamız, bu makalenin ortaya çıkmasında önemli bir etken olmuştur. Çalışmada Taşköprülüzâde'nin nasıl sevgi temelli bir eğitim metodu inşa ettiğini ortaya koymaya çalışacağız.

Taşköprülüzâde eserlerinde sevgi temelli bir eğitim metodu inşa ederken yaygın eğitim metodunu esas alarak, sevgi kavramını müstakil bir başlık olarak ele almadan, diğer kavramlar ile iç içe sunar. Çalışmada bu göz önünde bulundurularak, önce sevgi kavramı ile ilgili erdemler ve bunların kazanılması, dolayısıyla sevginin erdem eğitime yansımaları üzerinde durulacak, sonra da sevgi yoksunluğunun sebep olduğu reziletler ile bunlardan kurtulma gereği vurgulanacak ve bunun eğitim açısından değerlendirilmesi yapılacaktır. Son bölümde ise sevgi kavramını bireysel, toplumsal ve devlet bazında incelenecektir.

1. Sevgi Kavramı

İslam felsefe geleneğinde sevgi kavramının ontolojik, sosyal, psikolojik ve ahlâkî boyutlarıyla ele alındığı görülür. İslam filozoflarının büyük ölçüde Grek felsefesinde yer alan sevgi kavramı ve onunla irtibatlı kavramlardan etkilenmiş oldukları gözlenmiştir (Toksöz, 2016).

Felsefe Yunancada sevmek, dost olmak anlamlarına gelen philêo ile bilgi, bilgelik, hikmet manalarında kullanılan sophia sözcüklerinden türeyen bir terimdir (Peters, 2004). Buna göre felsefe, “bilgelik sevgisi” anlamına gelir. Bu tanıma göre bilginin, düşüncenin temeli “sevgi”ye dayanır. Ayrıca “philêo”, “sevgi” ile beraber arzu etmek, araştırmak, peşinden koşmak, ulaşmaya çalışmak gibi anlamları da içerir. Taşköprülüzâde’nin ahlâka ilişkin eserlerinde önemle takip ettiği Tûsî’ye göre sevgi; üstünlük, erdem ve yetkinliği aramadır. Bu arama ne kadar çok olursa, yetkinliğe ulaşma arzusu da o oranda fazla ve ona ulaşmak da o oranda kolay olur. Böylelikle Tûsî’de sevgi, durağan bir manadan çıkıp insan için süreklilik arz eden dinamik bir kavrama karşılık gelir (Tusî, 2016).

Sevgi kavramının içerdiği “yetkinliğe ulaşma arzusu” bireyin eğitimi için yararlanılabilir bir unsurdur. Bu kavramın eğitim alanında kullanılması, bireyin hem eğitimini hem öğretimini kolaylaştıracak ve bu çabadan amaçlanan sonucun alınmasına katkı sağlayacaktır.

Okula yeni başlayan, ancak kendini eğitime kapatmış bir çocuğun bu tavrı, ancak sevgi ile kırılabilir. Öğretmeni tarafından sevildiğini hisseden çocuk, kalemini oynatmaya başlar ve eğitim sürecine dâhil olur. Bu süreçte ebeveyni tarafından yeterli düzeyde sevgi ile beslenmiş çocuklarla iletişim daha kolay olurken, sevgi ihtiyacı ihmal edilen çocuklarda iletişim sorunları ve ruhsal problemler görülmektedir.

Devlet yönetimi açısından bakıldığında, sevgi kavramının yöneten-yönetilen ilişkisinde de büyük önem arz ettiği görülür. Aralarında devlet başkanı ile güçlü bir sevgi bağı oluşmuş bireyler, onun için her türlü fedakârlığı göze alır ve

ülkelerine dair aidiyet duyguları gelişir. Bu sayede toplumda güven duygusu, huzur ve refah yaygınlaşır.

İslam dininde eğitim, Hz. Peygamber'in aldığı vahyi Müslümanlara iletmesi ve öğretmesi şeklinde bir yetişkinler eğitimi olarak başlamıştır. Çocuklar ve gençler için eğitim kurumlarının yapılması ve öğretmenlerin yetiştirilmesi daha sonra gerçekleşmiştir. Türklerin Müslümanlığı öğrenmesi de yaygın eğitim şeklinde olmuştur. Halk ozanları ve dervişler halka İslam'ı sevdirek öğretmişlerdir. Hem kalbe hem akla hitap eden bu sözlü gelenek, daha sonra içine musikiyi de alarak Türkleri Müslümanlığa gönülden bağlamıştır (Bilgin, 1999).

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın, Allah özel isminin ardından en çok anılan isimleri Rab, Rahman ve Rahim'dir. Bu isimler terbiye eden, esirgeyen, başıslayan anlamlarına gelir ve sevgiyi ifade eder. Allah'ın "çok seven" anlamına gelen "Vedûd" gibi doğrudan sevgi ifade eden isimleri de vardır. "Muhabbet" kavramı ise, Allah'tan insana ve insandan Allah'a yönelen sevgi ile tüm sevgi çeşitlerini ifade eder (Bilgin, 1999). Taşköprülüzâde'nin *Ahlâk-ı Adudiyye* şerhinde verdiği ayet örneklerinde sonuç itibariyle sevgiye vesile olacak farklı davranış türleri zikredilir: "*Allah sakınanları sever. Allah güzel yapanları sever. Allah sabredenleri sever. Allah adil davrananları sever*" gibi (Taşköprüzâde, 2014).

Taşköprülüzâde sevgi kavramına karşılık "mehabbe"yi (muhabbet) kullanmıştır. Mehabbe "hubb" kökünden türetilmiş bir isimdir. Aynı kökten türemiş olan "habbe" Arapçada tohum manasında kullanılır (Uysal, 2013; Toksöz, 2016). Bu kullanımda sevgi kavramı, yeşerip filizlenerek büyümesi ile bir tohuma benzetilir. Toprağa ekilen tohum sevgi, onun filizlenerek verdiği yemişler erdemler, etrafını sararak ona zarar veren, büyümesini engelleyen ayrık otları ise erdemsizliklerdir. Dolayısıyla sevgi kendini erdemlerde gösterir. Erdemsizlikler ise sevgi yoksunluğunu ortaya çıkarır. Sevgiyi baltalar, köreltir. Bu nedenle erdemsizliklerden kurtulmak için eğitime ihtiyaç vardır.

Taşköprülüzâde, eserlerinde sevgi kavramına ilişkin özel bir başlık açmaz, fakat onun değindiği meselelere yaklaşımında sevginin tezahürlerini görürüz. Ör-

neğini; Allah katındaki gerçek muhabbetin nasihat ve takva ile yoğrulması gerektiğini, böyle olmayan sevginin sonunun düşmanlık olacağını söyler. Dostlar arasındaki ilişkiyi anlatırken Hz. Ali'nin şu sözünden örnek verir: "Allah katında en sevilen kalp, kardeşlerine karşı mülayim olandır" (Taşköprüzâde, 2016). Yine devlet başkanının halkına, hocanın öğrencisine, ebeveynin çocuklarına karşı her zaman merhametli olmalarını tavsiye etmesi, onun sevgi kaynaklı bir eğitim metodu izlediğini gösterir. Erdem eğitiminde tevazu, yumuşaklık, bağışlama ve karşılık beklemeden iyilik yapma kavramlarına ağırlık vermesi, hataları düzeltirken ceza yerine "güzellikle terbiye" ye vurgu yapması, onda merhametin, sevginin etkin olduğu bir eğitimin varlığını gösterir. Kişinin, düşmanı ile arasındaki problemi çözerken bile kötülüğe yol açabilecek bir davranıştan kaçınmaya özen göstermesi de bunun göstergesidir. Bu da ancak sevginin hâkim olduğu eğitim anlayışında mümkündür.

Taşköprülüzâde bir erdemler eğitimi öngörür. Onda sevgi kavramı, iyilik ve cömertlik erdemlerinin hem güdüleyicisi, hem de bir sonucu olarak ele alınmıştır. Sevgi-adalet ilişkisinde sevgi, adaletin bir alternatifi ve ondan üstün bir erdem olarak görülür. Mutlak sevginin gerçekleştirilemediği durumda ise o, adaletin sürekliliğini sağlayan bir etken olarak kabul edilir.

2. Sevgi Kavramı İle İlişkili Erdemler

2.1. Dostluk

Toplumları oluşturan birlikteliklerin temelinde sevgi ve dostluk yatar. Sosyal bir varlık olan insan, farklı karakterler ile ilişki kurar. Farklı karakter yapıları, farklı dostlukların ortaya çıkmasına vesile olur. Bu dostluklar bireyin gelişimine ve toplumun sağlıklı bir üyesi olarak yaşamını devam ettirmesine katkı sağlar. Bu nedenle sağlıklı toplum inşasında sevgi temelli dostlukların önemi büyüktür.

Eğitimin en güzel örneğini dostluk ilişkilerinde görürüz. Dostlar birbirinin hem tamamlayıcısı, hem de adeta eğitmeni olurlar. Dostlar, birbirlerine destek olurken birbirlerinin yanlışlarını düzeltme ve eksiklerini giderme görevini de üstlenirler.

İbn Miskeveyh dost kavramını “sen demek olan bir başkası” şeklinde tanımlar (İbn Miskeveyh, 2017). Bu tanım, “dost” dediğimiz kişilerin duygu, düşünce ve yaşayış tarzı olarak adeta birbiriyle aynılaştığını ifade eder. Taşköprülüzâde’ye göre de gerçek dost, kişinin kendisiyle adeta bir ve aynıdır. Kişi nasıl kendisine protokol uygulayamazsa, dostuna da uygulayamaz. Onların ilişkilerinde teklif ve külfet yoktur. Bu tür dostluk ve sevgiden daha değerli bir şey yoktur. Taşköprülüzâde’ye göre dünyanın hiçbir nimeti, insana her şeyi ile kendine uyan dostla geçirilen bir saatten daha fazla mutluluk veremez (Taşköprîzâde, 2016). Bundan dolayı “dostlar birbirinin aynasıdır” denir. Bu ayna oluş sayesinde dostlar arasındaki bağ güçlenir, erdem anlayışları birbirine benzer. Bu sayede birbirlerini eğitir ve adeta birbirlerine dönüştürler. Bunun için de erdem bilgisine sahip olmaları gerekir. Tüm erdemler insanın doğal kapasitesinde ve yeteneklerinde bulunur. Bu kapasite ve yetenekler eğitilip geliştirildiklerinde gerçek birer erdeme dönüşür. Bu eğitim sayesinde insanlar, doğru bilgileri kendilerine dayanak yapar ve ona göre hareket ederler.

Peki, dostluk erdeminin dayanak noktası nedir ve onu eğitecek olan kimdir? Kim gerçek dosttur, kim değildir? Bunun ayrımı nasıl yapılır? Bu tür soruların cevabını Taşköprülüzâde’nin ahlâk risalelerinde ve *Şerhu’l-Ahlâki-l-Adudiyye* adlı eserinde buluruz. O, dost sevgisini her şeyden üstün tutmuş ve ona nasıl davranılması gerektiğini anlatırken hassas davranmıştır. Öyle ki onun bu hassasiyeti okuyucuda elinde kristal bir bardak taşıyormuş da her an düşüp kırılacakmış hissi uyandırır. İşte o bardağın kırılmaması için kişinin onu nasıl taşıması gerektiğine dair eğitilmesi ve bunu alışkanlık haline getirmesi gerekir. Taşköprülüzâde’nin dostluk başlığı altında yapmaya çalıştığı, önce dostluğun önemini kavratmak, sonra dosta nasıl davranılması gerektiğini öğretmektir. Nitekim Hz. Ali’nin “insanların en âcizi, dost edinmekten âciz olandır. Ondan daha âcizi ise kazandığı dostu kaybedendir” sözü de dostluğun önemini vurgular (Taşköprîzâde, 2014).

Dostların erdemi sevmektir ve onun bilgisini bize filozoflar verir. Taşköprülüzâde dostluk kavramını, “kendisi için istenilenin, dost için de istendiği halisane sevgi” olarak tarif eder. “Hâlisâne sevgi”den kastedilen, yalnızca neticesinin görü-

lebildiği içsel bir hâldir. Görünen bu netice ise îsârdır (Taşkoprüzâde, 2014). Yani kendinden vazgeçip başkasına vermektir. Taşkoprülüzâde burada îsârı, dostluk kavramının tarafları ulaştırması gereken nihai hedef olarak görür.

Taşkoprülüzâde'ye göre dost seçerken dikkat edilmesi gereken en önemli ölçüt, dost olacak kişinin Allah'a olan yakınlığıdır. Onun eserlerinde mezcettiği ahlâkî-felsefî-dînî çizgi burada da kendini gösterir. Zaten o, dinî kriterlerin söz konusu olduğu bir ahlâk inşa eder (Toksöz, 2016).

Taşkoprülüzâde, dost seçiminde gözetilmesi gereken birtakım kriterler üzerinde durur. Ona göre dost seçerken öncelikle onun, anne ve babasına karşı davranışlarına bakılmalıdır. Çünkü annesi ve babasıyla bile geçinemeyen birinin, başkasıyla iyi geçinmesi zordur. Ayrıca sahip olduğu nimetler karşısındaki tavrının şükür mü, yoksa nankörlük mü olduğuna, mal ve servet hırsına, lider olma sevdasına bakılarak kişinin dost olup olamayacağına karar verilebilir. Bu karardan sonra kişi, dost olacağına inanılan kimseyi, her durumda yanında bulundurmaya çalışmalıdır. Taşkoprülüzâde'nin bu kıstaslarını İbn Miskeveyh'ten tevarüs ettiği anlaşılmaktadır (İbn Miskeveyh, 2017).

Taşkoprülüzâde dostluğu, gerçek ve yapmacık olarak iki sınıfa ayırmıştır. Yapmacık dostu nasıl davranılacağını *Adûdiyye Şerhi*'nde izah eder. Buna göre insan, imkânı ölçüsünde dostuna yardımcı olmalıdır. O, dostuna, cana yakınlık ve tatlı dil ile güler yüz göstermeli, “hediye sevgiyi celbeder” sözü gereğince hediyeleşmelidir. Ayrıca kişi, dostuna karşı güleç yüzlü, neşeli ve mütebessim davranmalı ve onun yakınlarını da gözetmelidir. Taşkoprülüzâde'ye göre dostluk sadece iki kişi ile sınırlı olmayıp, aile efradını da kapsar. Burada sevginin toplumsal boyutuna da vurgu yapıldığını görürüz. Dostlar sadece iyi günde değil, sıkıntılı ve zor zamanlarda da birbirine destek olmalıdırlar. Kişi, dostunun iyiliğine karşılık onu mükâfatlandırmalı ve hatalarını tolere etmeyi bilmeli, ancak gerektiğinde ona karşı sırrını saklamayı da başarabilmelidir (Taşkoprüzâde, 2014).

Taşkoprülüzâde'de sevgi ve dostluğun kaynağı Allah'tır. Gerçek sevgi, birbirini Allah için sevenlerin sevgisidir (Taşkoprüzâde, 2016). Ona göre dostluk

için tercih edilecek olanların başında, Allah'ı daha çok sevenler gelir. Uzak durulması gereken kimseler ise:

- 1- Ahmak ve cahiller
- 2- Kötü huylular ve kibirliler
- 3- Günahkârlar ve günahta ısrar edenler
- 4- Bidatçı ve inatçılar
- 5- Hırslı ve cimrilerdir.

Taşköprülüzâde dostluk hukukunda itina gösterilmesi gereken yedi şeye dikkat çeker:

Birincisi kişi, dostu için maddi fedakârlıktan çekinmemelidir. Nitekim bir Arap atasözünde “dost için yapılan harcama sevginin ölçüsüdür” denilerek maddi fedakârlığın önemine vurgu yapılmıştır. Zira mal geçici, Allah için olan dostluk ise bakidir. Allah için seven, dostu için her türlü fedakârlığa katlanır, başı dara düştüğünde onun yardımına koşar. İkinci olarak kişi, dostunu gerektiğinde aile ve çocuklarından daha çok sevmeli, dostu ihtiyaç duyduğu anda onun yanında olmalıdır. Üçüncüsü ise kişi, dostunun sırrını ifşa etmemeli, yanında ne konuştuysa, ardından da onu konuşmalıdır. Dördüncüsü kişi, başkalarının dostu hakkında yaptığı olumsuz eleştiriler karşısında susmamalı, onu savunmalıdır. Beşincisi, kişi gerektiğinde dostuna nasihat etmeli, bildiği doğruları onunla paylaşmalıdır. Altıncısı, bir hata yaptığında onu affedebilmeli, dini konular hariç, dostluk cihetiyle işlenen kusurlarını görmezden gelebilmelidir. Dost, kızgınlığını dostunun işlediği hataya yöneltmeli, dostunu hedef almamalıdır. Yedincisi ise, kişi dostluk hukukuna bağlı kalmaya özen göstermelidir. Dostluk, ömür boyu süren bir birlikteliktir, hatta sadece bu dünya ile sınırlı değil, ölümden sonra da devam eden yükümlülükleri vardır. Bunlar, kişinin dostunun geride bıraktığı ailesi ve çocukları ile ilgilenmesi, onlara iyilikte bulunması, dostunu hayır ile anması ve dualarına onu da ortak etmesidir (Taşköprüzâde, 2016).

Taşköprülüzâde, dostluğun bozulmaması için kaçınılması gereken davranışlara da değinir. Münakaşayı dostlar arasındaki zararlı şeylerden biri olarak nite-

leyen müellifimiz, ilk olarak dostlarla tartışılmaması gerektiğini vurgular. İkinci olarak, dostuna karşı cimrilikten kaçınmalıdır. Burada cimrilik, kişinin uzmanı olduğu bir bilgiyi ve yetenekli olduğu bir mahareti dostundan esirgemesine varıncaya kadar çok geniş anlamda kullanılmıştır. Sonra kişi, dostunun kusurunu düzeltirken kırıcı olmamaya, yumuşak bir üslup kullanmaya özen göstermeli, gerekirse söze uyarıcı bir hikâye ile başlamalı, sonra üstü kapalı olarak, daha sonra da sorumluluğu pekiştirici, kalbe huzur ve sükûnet verecek yumuşak konuşmalarla dostunun hatasını düzeltmeye çalışmalıdır (Taşköprîzâde, 2014).

2.2. Cömertlik

Aristoteles'e göre cömertlik maddî anlamda "orta olma hali"dir (Aristoteles, 2015). İcî de cömertliği "verilmesi gerekli olan şeyi, verilmesi gerekli olana, verilmesi gerektiği şekilde vermek" şeklinde tanımlarken, Aristoteles'in ifade ettiği orta olma haline işaret eder (Taşköprîzâde, 2014). Övülmeye layık olan, verme fiilidir ve cömert kişi nereye vereceğini bilir. Burada bir bilme durumu vardır. Şöyle ki; kişi özgür iradesiyle daima erdemli olanı seçer. Bu seçimin temelinde de ona dair bir bilgi vardır. Bilen insan tercihte bulunur. Bu da ancak bu konuda eğitilmiş kişiler için geçerli bir durumdur.

Cömertlik, iffetin alt erdemleri arasında yer alır ve altı şekilde ortaya çıkar: Kerem, diğerkâmlık, âl-i cenaplık, paylaşımcılık, lütufkârlık ve ferâgat (Taşköprîzâde, 2014). Bunları "cömertliğin alt erdemleri" olarak nitelemek de mümkündür. Bu erdemlerin anlam itibarıyla ifade ettiği karşılıklar bize muhabbeti, dostluğu, birlikteliği ve toplumsal huzuru çağırıştır.

Sevgiyi ifade etmenin en iyi yolu vermektir. Verme işlemi gönülden ve zorlanmadan yapılırsa cömertlik olur. "Her erdem neyin erdemi ise, onun en iyi durumda olmasını ve iyi gerçekleştirmesini hedefler" (Aristoteles, 2015: 36). Bu hedef doğrultusunda eğitilen insanda o erdeme yönelik bir yatkınlık gelişir. Biliyoruz ki, insanlar erdemli iş yapa yapa erdemli, adil iş yapa yapa adil, ölçülü iş yapa yapa ölçülü olurlar. Bir işi çokça yaparak onu alışkanlık haline getirmek mümkün-

dür. Cömertlik de aynı yöntemle kişide yerleşik huy haline getirilebilir. Taşköprülüzâde, eserlerinde bize bunun yöntemini gösterir.

Taşköprülüzâde'ye göre cömertlikte beklenti içinde olmamak esastır. Verirken sadece Allah rızası ve O'nun sevgisi umularak verilir (Taşköprüzâde, 2014). Bakara suresindeki “*Allah yolunda harcayın... Yaptığımızı güzel yapın; Allah güzel yapanları sever*” (Bakara 2/195) ifadesinden cömertliğin, Allah'ın sevgisini kazanmak için yapılan ameller içerisinde zikredildiği anlaşılmaktadır.

Erdemler içerisinde en çok önemsenen, cömertliktir. Çünkü verme işlemi hem gönülden, hoşnutlukla yapılmıştır, hem de muhatabın yararına olan bir şeydir. Dolayısıyla cömertlikte birine “yararlı olma” gibi bir amaç da vardır.

Taşköprülüzâde üzülen vermenin cömertlik olmadığına, vermede makbul olanın “gönülden vermek” olduğuna işaret ederken, cömertliğin altı alt erdemlerinden biri olan âl-i cenaplığa atıfta bulunmaktadır.

İslâm ahlâk geleneğinde vermek, hediyeleşmek, kişiler arasında sevgi bağımlı güçlendiren, dostlukları pekiştiren bir unsur olarak görülmüştür. Taşköprülüzâde de hediyeleşmenin sevgiyi kalbe yerleştireceğine vurgu yapar, bu kanaatini Hz. Ali'nin “hediye şefkattir, kalplerde sevgi ve ülfet peydah eder” sözüyle teyit eder (Taşköprüzâde, 2014). Ebeveynin çocuklarına vermesi, hükümdarın yanındakilere ve teb'asına ihsanda bulunması, aralarındaki sevginin güçlenmesine yönelik davranış örnekleridir.

Taşköprülüzâde, imkân ölçüsünde diğer insanların ihtiyaçlarını karşılamının dinimizde bir Müslüman için yükümlülük olduğunu belirtmiş, başkalarına yardım ettiği için insanın kendini üstün görmesini ise hoş karşılamamıştır. Toplumsal sevgi ve muhabbetin bekası için tevazuu methetmiştir (Taşköprüzâde, 2014).

Cömertlik erdeminin izahı, toplumsal eğitimin sevgi üzerine inşa edilmesi gerektiğine işaret eder.

2.3. Adalet

Taşköprülüzâde, *Ahlak-ı Adûdiyye Şerhi* 'nde adaleti; “hikmet, cesaret ve iffet erdemlerinin birbirleriyle uzlaşısı, kişinin kendisinin ve başkasının hakkını gö-

zetmesi” şeklinde tanımlamıştır (Taşköprüzâde, 2014: 92). Müellif, adaletin alt erdemlerinin sayılmayacak kadar çok olduğunu, İcî’nin bunu on dört alt erdemle sınırlandırıdığını ifade eder. Bu alt erdemler dostluk, istişare, vefa, insanların sevgisini kazanma isteği, iyiliğe karşılık verme, dürüstlük, hakkı güzellikle ödeme, sıla-i rahim, merhametli olma, arabuluculuk, tevekkül, teslimiyet, rıza ve kulluktur (Taşköprüzâde, 2014). Fark edileceği üzere sıralamada adaletin bireyin kendine, topluma ve yaratıcısına karşı sorumluluklarını dile getiren boyutları ifade edilmiştir. Bu kavramların hepsi sevgi erdeminin birer sonucu ve uzantısıdır.

Taşköprülüzâde, insan topluluklarını sınıflandırırken onları doğal olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayırır. Doğal olanların kaynağını sevgiye dayandırırken, olmayanların kaynağının iyilik ve kötülük olduğunu söyler. Kaynağı iyilik olan toplulukların yaşadığı şehre “erdemli şehir”, kaynağı kötülük olan toplulukların yaşadığı şehre ise “erdemden yoksun şehir” adını verir (Taşköprüzâde, 2014).

Kaynağı sevgi olan doğal birliktelikler, yapay bir birlik olan adalete gereksinim duymazlar. Çünkü fertler arasındaki sevgi daimi bir nitelik kazandığında zulüm ve baskı yok olur, hakkı gözetmeye duyulan ihtiyaç ortadan kalkar. Dolayısıyla adalete gereksinim duyulmaz. Taşköprülüzâde, “adaletli bir yaşantı, taşkınlıkları yok eder” sözüyle toplum huzuru için adalet erdeminin gerekliliğini, Hz. Ali’ye atfederek vurgular (Taşköprüzâde, 2014).

Pratik ahlâk uygulamalarında evin reisi, aile bireylerine ve hizmetçilere adalette davranmalı, onların yönetimi hususunda adaleti gözetmelidir. Toplumun en küçük birimi olan ailede meydana gelecek aksaklık tüm toplumu etkileyeceğinden, anne, baba ve çocuk arasındaki hukuk, adaletli bir şekilde düzenlenmelidir. Ayrıca çocuk eğitiminde adalet erdeminin uygulanmasına özellikle dikkat edilmelidir (Taşköprüzâde, 2014).

Taşköprülüzâde’ye göre devlet yönetiminde adaletin gerçekleşmesi, dört sınıf arasındaki dengenin korunmasıyla mümkündür. Bunlar; ulema, asker, ticaret ve ziraat erbabıdır. Hükümdarın görevi, bu dört sınıftan birinin diğerine üstün gelmesine fırsat vermemektir. Adalet erdemi devlet yönetiminde sadece hükümdar ile

sınırlandırılmayıp, tüm yetkili ve görevlilerin uyması gereken bir ilke olarak görülmüştür. Yönetici adaletli olduğunda halkına da adaletle hükmedecektir. Zira insanın en temel ihtiyacı güven duygusudur ve güvensizlik ortamında sevgi ortaya çıkmaz. Sevgisizliğin olduğu bir topluma ise istenilen eğitim verilemez. Devlet başkanı adaletli davranarak toplumun hem güvenini, hem sevgisini kazanmalıdır ki toplumu hedeflenen amaçlara yönelik eğitebilsin (Taşköprüzâde, 2014).

2.4. Mutluluk

Mutluluk, insan yaşamının amacıdır. İnsanın buna nasıl ulaşacağı ise, bizi eğitim konusuna yönlendirir. İnsanlar, sadece doğru olanı yapmaya çalıştıklarından dolayı mükemmel değildir; aynı zamanda gerçekten doğru olanı yapıyor olmaları gerekir. Bu eylemde iyi niyet kadar, bilgi de gereklidir (Büyükdüvenci, 1993). Bilgide amaç, yaptığı doğru eylemler neticesinde bireyin mutlu olmasını sağlamak olmalıdır. Ancak yaptığı işi severek yapan ve bundan haz duyan birey, gerçekten mutlu olabilir.

Taşköprülüzâde mutluluğu “ferdin bilinçli tavrıyla yaratılışına uygun etkinlikte bulunması” şeklinde tanımlar ve onun her birey için başka olduğunu belirtir. Çünkü insanların yaratılışları birbirinden farklıdır. Bu nedenle mutluluk, bireyden bireye değişen bir şeydir ve her bireyde farklı yansımaları olur.

Taşköprülüzâde, *Ahlâk-ı Adudîyye Şerhi*’nde mutluluk hakkında öne çıkan görüşleri iki grupta ele alır: Birinci grup mutluluğu hikmet, cesaret, iffet ve adalet erdemlerine hasreder ve insanın bu dört temel erdemi gerçekleştirip, dünyanın kirlerinden kurtulduktan ve maddî lekelerden temizlendikten sonra mutluluğa kavuşacağını ileri sürer. İkinci grup ise insan için tam mutluluğun, nebevî ilkelere göre yaşamaya ve ilâhî nurla aydınlanmasına bağlı olduğunu ifade eder. Taşköprülüzâde’ye göre bunlar “iki dünyanın izzetini birleştirip, ahirette mele-i a’lâ zümresine iltihak ederek dâr-ı ukbâda en yüce yeri kazanacak olanlardır” (Taşköprüzâde, 2014: 62). Düşünürümüze göre hakikat olarak kabul edilmeye lâyık olan, bu ikinci gruptur. O, Kur’an-ı Kerim’den örnek vererek bu görüşünü destekler: “*Onlar Al-*

lah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, siddikler, şehitler ve sâlih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaşdır” (Nisa, 4/69).

3. Sevgiden Yoksunluğun Sebep Olduğu Erdemsizlikler

Kusurlu bir davranış, bize eğitimin önemini hatırlatır ve biz o davranışın düzeltilmesinin ancak eğitim ile olacağını düşünürüz. Taşköprülüzâde erdem eğitiminde, önce erdemsizliklerin tanımını yapar, sonra da kişinin eğitilerek onlardan nasıl kurtulabileceğini açıklar:

3.1. Düşmanlık

Taşköprülüzâde *Ahlâk-ı Adudiyye Şerhi'nde* düşmanı yakın ve uzak olmak üzere ikiye ayırır. Kişinin yakınındaki düşman, onun sırlarına vakıf olduğundan, ondan uzak durulması gerekir. Bu düşmanın kötülüğünden korunmak için ona iyilikle mukabele etmeli, onunla tartışma ve çekişmeden kaçınmalıdır. Zira kötülüğü kötülükle ortadan kaldırmak, kötüdür. Ayrıca bu çekişmelere fazla zaman ayırıp dünya ve ahiret saadetini kaybetmemek gerekir. Uzaktaki düşmana karşı ise affedici olmalıdır. Düşmanın kötülüğü uzaklaştırılmaya çalışılırken ona haksızlık da edilmemeli, kötülük iyilikle giderilmeye çalışılmalıdır (Taşköprîzâde, 2014).

Taşköprülüzâde'nin ahlak sisteminde kötülük ve düşmanlığın tedavisi, onlara iyilik ve yumuşaklıkla karşılık vermekle olur. Onun yöntemi her zaman sevgi temelli olmuş, cezalandırma yerine eğitmeyi tavsiye etmiştir.

3.2. Cimrilik

Cimrilik dostlukları zedeleyen, toplumsal sevgiyi yok eden, kişiyi yalnızlaştıran bir rezilettir. O, sevgisizlikten kaynaklanan bir erdem yoksunluğudur. Peygamberimiz, cimriliğin kişide bulunan en kötü huy olduğunu belirtmiş, Hz. Ali “cimrilik utançtır” buyurmuştur (Taşköprîzâde, 2014). Taşköprülüzâde de cimriliği, tüm kötülüklerin başı ve onları bünyesinde toplayan bir erdemsizlik olarak tanımlamıştır.

Taşköprülüzâde'ye göre nefis, doğası gereği cimriliğe yatkındır. Bundan dolayı onu orta yola döndürmek biraz zordur. Hastalıkları tedavi etmede kullanıla-

cak yöntem, önce o hastalığın ne olduğunu ve sebeplerinin neler olduğunu bilmek, sonra bu hastalığın ortaya çıkardığı eylemlerin tersini yapmaktır. Taşköprülüzâde, cimriliğin tedavisi için de aynı yöntemi önerir. Bu hastalığı yok etmek için nefis, bol harcamaya yönlendirilmeli, harcama kişide alışkanlık haline getirilmelidir. Böylece bu erdemsizlik yok edilmiş, cömertlik nefse iyice yerleşmiş ve alışkanlık haline getirilmiş olacaktır (Taşköprîzâde, 2014).

Taşköprülüzâde cimriliğe neden olan sebepleri üç kısma ayırmış ve bunların tedavi yöntemlerini açıklamıştır. Buna göre cimrilik, fakirlik korkusundan kaynaklanıyorsa, kişi sahip olduğu maddi değerlerin geçiciliği konusunda düşünmeye davet edilmelidir. Eğer cimrilik, maddi değerlere aşırı düşkünlükten kaynaklanıyorsa, kendisine mal ve mülkün sadece bekçisi ve hizmetçisi olduğu hatırlatılmalıdır. Eğer cimrilik mal-mülk ile arasında tam bir zâtî ilişki kurulmasından kaynaklanıyorsa, o zaman ona kendi cevherinin daha üstün olduğu telkin edilmelidir (Taşköprîzâde, 2014).

3.3. Zulüm ve Haksızlık

Ortak iyiliklerin paylaşılmasında dengeyi gözetmek eşitlik, bunun fesada uğramasına göz yummak ise haksızlıktır. Öç alma maksadıyla başkasına eziyet etmek demek olan haksızlık, zulüm ile eşdeğer bir kavramdır. Zulüm, çirkin bir davranış olarak işleyen sonunu felakete sürükler. Taşköprülüzâde'ye göre zulmeden, Peygamber bile olsa -ki hiçbir peygamber zulmetmez- önce peygamberlik derecesinden, sonra da velayetten düşürülür. İnsanın doğasında güzeli sevme, kötüye buğzetme olduğundan, zulmeden kişi insanların gözünden de düşer (Taşköprîzâde, 2014). Neticede kişi kendi değerini düşürür. Bakara suresinde Allah-u Teâla şöyle buyurur: *“Onlar bize değil, kendilerine kötülük ediyorlardı”* (Bakara, 2/57). Dolayısıyla zulmeden kişi asıl zulmü kendi nefesine karşı işlemiş olur. İnsan, geçici olan şeyler nedeniyle kalıcı olan değerleri kaybeder.

Taşköprülüzâde zulüm ve haksızlığın sebebi olarak, kişinin dünya sevgisini ilâhi olana ve dostluğa tercih etmesini gösterir. Dünya sevgisi her tehlikenin başıdır. Sebebi ise kalp katılığıdır. Kalbi katı olan kimse insanlara eziyet vermek-

ten keyif alır. Bundan kurtulmanın yolu ise, kişinin yaptığı haksızlığın bir gün kendisine de yapılabileceğini düşünmesidir (Taşköprüzâde, 2014).

Devlet başkanının bir zulüm karşısındaki tavrı, halkını bu tehdiye karşı korumak olmalıdır. Başkan, seçtiği idarecileri denetleyerek halka zulmetmelerine izin vermemelidir. Zira haksızlıklar, halkın devlete olan sevgisini yok eder. Devlet başkanı buna fırsat vermemelidir. Aile reisi de aynı şekilde hane halkı arasında meydana gelebilecek haksızlığa müsaade etmemelidir. Taşköprülüzâde'ye göre bu öneriler dikkate alınmayıp gevşeklik gösterildiği takdirde, bireyler arasındaki sevgi zedelenir ve toplumsal huzur bozulur (Taşköprüzâde, 2014).

3.4. Kibir

Taşköprülüzâde'ye göre kendini beğenme, birinin, kendinde olmayan bir meziyete sahip olduğunu sanmasıdır. Kendini beğenen ve büyüklük taslayan kişiler bu hastalıktan kurtulmak için, nasıl ve neden yaratıldıklarını, sonunda nereye gideceklerini ve akıbetlerinin ne olacağını düşünmelidirler. Zira Hz. Ali “büyüklük taslayana hayret ediyorum. Hâlbuki o dün bir su idi, yarın da ceset olacak” (Taşköprüzâde, 2014) demekle insanın yaratılışının başlangıcına ve son gerçeğine dikkat çekmiş, onu gurur ve kibirden sakındırmıştır.

Taşköprülüzâde insanın zayıf ve aciz yaratılmış bir varlık olduğunu düşünür. İnsanın düşünme ve anlama yeteneği sınırlı olduğu gibi, iş yapma kapasitesi de sınırlıdır. Maddi-manevi her ihtiyacını kendisinin karşılaması mümkün değildir. Gıda ya da giysi türünden ihtiyacı olan şeylerin hepsini kendisi üretemez. Bu anlamda o, başkasının yardımına muhtaçtır. Fârâbî de insanın gerçek anlamda erdemliliğini ancak bir toplum içinde gerçekleştirebileceğini ifade eder. (Fârâbî, 1997). Dağ başında yalnız yaşayan birinin, iyilik ya da kötülük yapma imkânı olmadığından, erdemliliğinden söz etmek pek mümkün değildir. Bundan dolayı, zayıflığının, acziyetinin ve gücünün sınırlı olduğunun farkında olan kimse, kendini üstün görme hastalığından kurtulur (Taşköprüzâde, 2014; Kınalızâde, 2016).

Taşköprülüzâde'ye göre kibir, kalpteki sevgiyi yok eden, bireyi yalnızlaştıran bir erdemsizliktir. Akıllı kimsenin yapacağı ise, herkeste kendinde olmayan üstün bir özellik olduğunu fark etmek ve tevazuu tercih etmektir (Taşköprüzâde, 2014).

3.5. Kötülük

Taşköprülüzâde *Ahlâk-ı Adudiyye Şerhi*'nde insanları üç sınıfa ayırır. 1. Doğası gereği iyiliğe yatkın olanlar. 2. Doğası gereği kötülüğe yatkın olanlar. 3. Doğası gereği ne iyi, ne de kötü olanlar (Taşköprüzâde, 2014).

Doğası gereği iyi olanlar da ikiye ayrılır: İyiliği başkasına da ulaşanlar ve iyiliği başkasına ulaşmayanlar. Birinci gruba giren kimseler, toplumun en seçkin olanlarıdır. Fetva erbabı, muhtesipler, askerler ve vezirler bu gruptadırlar. İkinci gruptaki insanlar ise ancak ödüllendirilerek iyilik yapmaya teşvik edilirler.

Doğası gereği kötü olanlar da, kötülüğü başkasına sirayet edenler ve etmeyenler şeklinde ikiye ayrılır. Taşköprülüzâde, kötülüğü başkalarına sirayet edenler için eğitimi tavsiye eder. Onlar ancak eğitim sayesinde başkasına kötülük etmekten kurtarılabilirler. Doğası gereği ne iyi, ne de kötü olanlara gelince, bunlar iyiliğe teşvik edilmeli ve yetenekleri oranında yetkinliğe ulaşabilmeleri için kendilerine yardımcı olunmalıdır (Taşköprüzâde, 2014).

Taşköprülüzâde "*kötülüğü en iyi biçimde sav*" (Fussilet, 41/34) âyetine uygun olarak kötülüğün, iyilik ve yumuşaklıkla giderilmesini tavsiye eder. Buna güç yetirilemediği durumlarda ise, kötülüğe kötülükle karşılık verilmesinin zorunlu olacağını belirtir. Ona göre tedavide asıl olan, kötülüğü iyilikle terbiye etmektir (Taşköprüzâde, 2014).

4. Taşköprülüzâde'ye Göre Bireysel Açıdan Sevginin Önemi

"Birlikten çokluğa uzanan akledilirler dünyasında, sevginin kaynağı bir olan Allah Teâla'dır. Bütün var olanlar birlik temeline dayanır ve birlik için sevgiden başka sebep yoktur. Bu nedenle bütün var olanlar sevgi ile var olur" (Taşköprüzâde, 2014). Müslüman filozofların felsefi sistemlerinde Allah'ın kendi zatını sevmesi, varlığın varlığa gelişinin ilkesi olarak kabul edilir. Bu yaklaşımda, Allah hem aşk-

tır, hem âşıktır, hem de ma'suktur. O, ma'sûk-u evveldir. Aşk ve sevginin kaynağıdır. O, kendi zatına âşık olunca, zâtı dışındaki varlıklar varlık alanına çıkmıştır (Fârâbî, 1997). O'nda seven ve sevilen, öven ve övülen ile âşık olanla âşık olunan aynıdır. Taşköprülüzâde de varlığın meydana gelişini, Fârâbî'de temel ilkelerinin verildiği, İbn Sînâ'da bu ilkelerin açılımının yapıldığı sevgi kavramına dayandırır.

İslam düşüncesinde sevginin, Allah'ın yaratılmışlara olan sevgisi ve yaratılmışların O'na olan sevgisi şeklinde çift kutuplu işleyen bir yönü vardır. Taşköprülüzâde Allah'ın kuluna olan sevgisini 'verme', kulun Allah'a olan sevgisini ise 'alma' olarak ifade eder. Sevginin kaynağı Allah'tır. Kulun kendisini sevmesini sağlayan, bu sevgiyi onun kalbine yerleştiren de Allah'tır (Toksöz, 2016). Kur'an-ı Kerim'de Meryem suresinde buna işaret edilmiştir: “*İnanıp salih ameller işleyenler için Rahman, onlar için (gönüllere) bir sevgi koyacaktır*” (Meryem, 19/96).

Sevginin Allah'tan yaratılmışlara ve yaratılmışlardan O'na doğru giden iki yönü olduğunu belirttik. Taşköprülüzâde'ye göre verme açısından en değerli sevgi, yüce Yaratıcının kuluna olan sevgisidir. Ardından hocanın talebesine, sonra babanın çocuğuna, sonra da iyilik edenin iyilik ettiği kimseye olan sevgisi gelir. Taşköprülüzâde sevgiyi alma cihetinde de aynı sıralamayı takip eder. En yüce sevgi Allah sevgisi olduğundan, diğer sevgilerin ona tercih edilmesini uygun görmez. Yakınlara olan sevginin öğrenciye ve çocuğa yönelik sevgiye, bir başkasına olan sevginin 'Allah için sevilen dosta' yönelik sevgiye tercih edilmesinin doğru olmayacağını belirtir (Taşköprüzâde, 2014).

Taşköprülüzâde'ye göre gerçek anlamda Allah sevgisi, ancak âlimlerde bulunur. Çünkü Allah'ı en iyi bilen, ondan en çok korkanlar âlimlerdir. Üzerinde önemle durulan arkadaş sevgisi ise, ancak Allah adına olduğunda değer kazanır, makbul olur. Allah için olmayan sevgi değersizdir ve sonu düşmanlık bile olabilir (Taşköprüzâde, 2014).

5. Sevginin Toplumsal Yansıması

Taşköprülüzâde, Allah'tan sonra sevgiye ve sevilmeye en layık olanın hoca olduğu kanaatindedir. O, hoca sevgisini; insanın yetkinleşmesine vesile olması, ruhunu terbiye ederek onun ebedi mutluluğuna katkı sağlaması nedeniyle, Allah sevgisine benzetir (Taşköprîzâde, 2014).

Taşköprülüzâde'ye göre nefis ve beden varlığının sebebi Allah'tır. O, hocayı öğrencinin nefsinin terbiyesinin yakın sebebi olmasından dolayı "ruhanî rab", babayı ise çocuğun bedeni varlığının yakın sebebi olmasından dolayı "cismânî rab" olarak niteler. "Rab" kavramı "hâkim olma, ihsanda bulunma, kontrol altına alma, tasarrufta bulunma, öğretme ve yol gösterme, yükümlülük ve sorumluluk yükleme, emretme ve yasaklama, teşvik ve uyarı, lütufta bulunma ve gönül alma, paylama ve azarlama... gibi eğitim için gerekli olan bütün şeylere sahip, güçlü ve mükemmel bir terbiye edici" şeklinde çok geniş anlam boyutlarına sahiptir (İbn Manzur, Tsz; Yazır, Tsz; Topaloğlu, 2007; Uysal, 2013). Allah işte bütün bu anlam boyutlarıyla "âlemlerin Rabbi" ve "insanların Rabbi"dir. Arapçada baba için "rabbü'd-dâr, anne için ise "rabbetü'd-dâr" kavramlarının kullanılması, dikkat çekici bir adlandırmadır (Yazır, Tsz; Esed, 1999). Fârâbî de baba için "rab-bu'l-men-zil" kavramını kullanır (Fârâbî,1997). Rab kavramının yukarıda belirtilen anlam boyutları göz önünde bulundurulduğunda, Taşköprülüzâde'nin babayı "cismânî rab", hocayı ise "ruhanî rab" olarak nitelemesi oldukça dikkat çekicidir. Baba çocuğun bedeni varlığının, hoca ise nefsinin terbiye edicisi, ruhanî ve manevî kemalinin nedenidir. Düşünürümüze göre nefsin konumu bedenin konumundan üstün olduğundan, hocaya olan sevgi de babaya olan sevgiden üstündür ve ondan önce gelmelidir (Taşköprîzâde, 2014).

Taşköprülüzâde'ye göre hocanın talebesine olan sevgisi ile babanın çocuğuna olan sevgisi arasında da benzerlik vardır: Hoca, çocuğun meleke halindeki aklının doğum sebebidir. Annenin evladını sütüyle beslediği gibi, hoca da öğrencisini hakiki bilgi ve saf hikmet sütüyle besler, onu yakınî gerçeğin içecekleriyle doyurarak bilfiil akla ulaştırır. Ruh bedenden, bilgi de süttten üstün, ruhani gıdalar,

hayvani gıdalardan daha değerli ve lezzetlidir. Bu sebeple hocaya itaat, babaya itaatten önce gelir (Taşköprüzâde, 2014).

İtaat ve sevgide hocanın babaya tercih edilmesindeki hikmet; hocanın, çocuğun Allah'ı layıkıyla tanınmasının sebebi olmasıdır. Taşköprülüzâde'ye göre hoca, çocuğa bu bilgiyi sunabilecek tek araçtır. Çünkü o, Allah'ın halifesi ve vekili konumundadır (Taşköprüzâde, 2014).

Taşköprülüzâde'nin kendisi de bir hoca ve eğitimcidir. Eğitim konusunda hem hocaya hem de öğrenciye tavsiyelerde bulunur. *Mevzuati'l Ulum* adlı eserinde eğitimin verimli olması açısından hocaya sorumluluklarını hatırlatır (Taşköprülüzâde, 1975). Ona derste öfkelenmemesini, asık suratlı olmamasını öğütler, öğrencisine karşı sabırlı olmasını, ön yargılı olmamasını tavsiye eder. Hoca, öğrencisini evladı mesabesinde görmeli, ona tatlı sert bir üslup ile yaklaşmalı, onu tevazu ve sevgi ile öğrenmeye teşvik etmelidir (İbrahimoğlu, 2001).

6. Sevginin Devletteki Yansıması

Bir şeyin yetkinliği kendine has özelliğini ortaya çıkarmakla gerçekleşir. İnsanın yetkinliği de kendi türünden olanlarla toplumsallaşarak, yani ünsiyet ile mümkündür. Herhangi bir yerde, bir araya gelen insanların birbirlerine duydukları sevgi bu türdendir. Bir araya gelme ihtiyacı, insanlar arasında sevgi bağı oluşturur (Taşköprülüzâde, 2014). Taşköprülüzâde “bütün var olanlar varlıktan ve birlikten yoksun olmadıkları gibi, sevgiden de yoksun olamazlar” (Taşköprüzâde, 2014) derken insanın varlığının özünün ve toplumsal birliğin mayasının sevgi olduğunu ifade eder.

Toplumsal birliğin ve sevginin mimarı olan devlet başkanı, halkın da kendisini sevmesi için elinden geleni yapmalı, halkına karşı adaletli ve şefkatli olmalıdır. Kaba kuvvet ve kibirlenme ile halkı kendisinden uzaklaştırmamalıdır. Yaşlı ve dindarlara karşı tavırlarında hürmetkâr olmalı, çocuklara ise merhametle yaklaşmalıdır. Devlet başkanı, zorbalıktan kaçınmalı, güçsüzleri korumalı, halkına şefkatle muamele etmeli ve onlara karşı güler yüzlü olmalıdır (Taşköprüzâde, 2014).

Râgıb İsfahânî'ye göre sevgiden kaynaklanan itaat, korkudan kaynaklanan itaatten daha etkilidir. Çünkü sevgiden kaynaklanan itaat içten gelir, korkudan kaynaklanan itaat ise dış kaynaklıdır ve sebebin ortadan kalkmasıyla o da sona erer (İsfahânî, 2015). Taşköprülüzâde de devlet başkanına halkına karşı adaletli ve şefkatli davranarak onların itaatini kazanmasını tavsiye eder (Taşköprüzâde, 2014). Böyle kazanılacak itaat de sevgi kaynaklı ve gönüllü bir itaat olacaktır.

Sonuç

Taşköprülüzâde'ye göre eğitim, yaşamın her alanında ve her aşamasında gereklidir. Doğum ile başlayan bu süreç, hayat boyu devam eder. Eğitim ailede ve toplumsal hayatta, devlet yönetiminde farklı kademelerde büyük önem arz eder. Bütün bu bağlamlarında eğitimin dayandığı tek bir ilke vardır ki o da sevgidir.

Sevginin erdem eğitimindeki ilk örneğini, dostluk ilişkilerinde görürüz. Taşköprülüzâde, insanlar arasındaki dostluğun önemini vurgular ve ona yönelik tavsiyelerde bulunur. Sevgi dostluğun kaynağı olduğundan, onun korumaya çalıştığı şey, sevgidir. Çünkü sevgi yok olduğunda dostluk da bitecektir. Cömertlik, sevgiyi ifade etmenin en iyi yoludur. Bundan dolayı Taşköprülüzâde, insanlar arasındaki sevgi bağının güçlenmesi için cömertliğe özel vurgu yapar. Adalet erdemini ise; dostluk, dürüstlük, merhametli olma, sıla-i rahim, rıza ve kulluk gibi alt erdemlerle ilişkilendirerek açıklar. Dikkat edildiğinde bunların, sevgi erdeminin uzantısı olduğu anlaşılmaktadır. Taşköprülüzâde'ye göre adalet, toplumun tüm katmanlarında dengenin korunmasıyla gerçekleşir. Adalet sağlanmadığı takdirde, toplumda güvensizlik oluşur. Bu da sevgisizliğe zemin hazırlar. Düşünürümüze göre bireyin mutlu olabilmesi için, doğasına uygun erdemi gerçekleştirilmesi gerekir. Eylemlerin amacına ulaşması ise, onların sevgiyle yapılmasına bağlıdır. Ancak sevgi ile yapılan eylemlerle kişi mutluluğa ulaşabilir. Taşköprülüzâde'nin sevgi kaynaklı eğitim tavsiyeleri en çok reziletlerin tedavisinde kendini gösterir. Onun reziletlerin tedavisi için önerdiği tavsiyelerinde düşmanlığa karşı yumuşak dile, zulüm ve haksızlığa karşı merhamete dayalı çözüme, kötülüğe karşı -cezalandırma yerine- eğitim ve

iyilikle muameleye vurgu yapması, eğitimde hep sevgiyi ilke edindiğinin göstergesidir. Çünkü onda sevginin kaynağı Allah'tır ve sevgi insanın tüm eylemlerine ve ilişkilerine yansımalıdır.

Günümüzde eğitimde ve genel anlamda insan ilişkilerinde karşılaştığımız problemlerin temelinde sevgi yoksunluğu yatmaktadır. Taşköprülüzâde'nin sevgi erdemine dayalı bir eğitimi merkeze almış olması, bugün bu problemlerin çözümü için de önem arz etmektedir. Onun eğitime ilişkin görüşleri, günümüz eğitimcileri için önemli mesajlar içerir. Onun önerilerinin öğretmen - öğrenci, anne -baba ve çocuklar ile yöneten - yönetilen ilişkilerindeki sorunların çözümüne katkı sunacağı muhakkaktır.

Kaynakça

- Akyol, Aygün. (2012). Ahlâk-ı Nâsırî'de ahlâk ve siyaset ilişkisi: sevgi erdemi merkezli bir okuma. *Değerler eğitimi dergisi*. 10, 7-29.
- Aristoteles. (2015). *Nikomakhos'a Etik*. (Çev: Saffet Babür) Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Aristoteles. (2017). *Politika*. (Çev: Furkan Akderin). İstanbul: Say Yayınları.
- Bilgin, Beyza. (1999). *Eğitim bilimi ve din eğitimi*. (4. Basım). Ankara: Gün Yayıncılık.
- Demirkol, Murat. (2015). Barışın inşasında sevgi ve adaletin gücü. *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*. 4, 416-424.
- Düzgün, Şaban Ali. (2011). Sevginin istismarı ve sevgide aşırılık (kültler). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 52. (1), 5-25.
- Esed, Muhammed. (1999). *Kur'an mesajı*. (Çev: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk). İstanbul: Yeni Şafak Yayınları.
- Fârâbî. (1997). *İdeal devlet*. (Çev: Ahmet Arslan). Ankara: Vadi Yayınları.
- Fârâbî. (2015). *Mutluluğun kazanılması*. (Çev: Ahmet Arslan). İstanbul: Divan Kitap Yay.
- İbn Manzûr. (?). *Lisânü'l-Arab*, Beyrut.
- İbn Miskeveyh. (2017). *Ahlâk eğitimi tehzîbu'l-ahlâk*. (Çev: A. Şener, İ. Kayaoğlu, C. Tunç). İstanbul: Büyüyen ay Yayınları.

- İbrahimoğlu, Büşra (Yaman). (2001). *Taşköprülüzade Ahmet Efendi'nin eğitim anlayışı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İsfahânî, Râgıb. (2015). *Erdemli yol*. (Çev: Muharrem Tan). (3. Basım). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kınalızâde Ali Efendi. (2016). *Ahlâk-ı alâî*. (1. Basım). Ankara: Fecr Yayınları.
- Pattanoğlu, Fatma Zehra. (2017). Taşköprîzâde'de din-felsefe ilişkisi. *Journal of Islamic Research*. 28. (1), 27-41.
- Pattanoğlu, Fatma Zehra. (2018). Taşköprîzâde'de felsefenin pratik alanı olarak ahlâk. *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences*. 9. (1), 122-142.
- Peters, Francis E. (2004). *Antik Yunan felsefesi terimleri sözlüğü*. (Çev: Hakkı Hünler). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Taşköprîzâde Ahmed Efendi. (2016). *Ahlak ve siyaset risaleleri*. (Çev: Müstakim Arıcı). İstanbul: Medeniyet Üniversitesi Yayınları.
- Taşköprîzâde Ahmed Efendi. (2016). İnsânî hilafet ve manevî saltanatın sırları risalesi. (*Ahlak ve siyaset risaleleri* içinde. Çev: Müstakim Arıcı). İstanbul: Medeniyet Üniversitesi Yayınları.
- Taşköprîzâde Ahmed Efendi. (2016). Güzel ahlâkın üstünlüğü. (*Ahlak ve siyaset risaleleri* içinde. Çev: Müstakim Arıcı). İstanbul: Medeniyet Üniversitesi Yayınları.
- Taşköprîzâde Ahmed Efendi. (1975). *Mevzûâtü'l-ulûm*. (Çev: Kemal Efendi, Sadeleştiren: Mümin Çevik). İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Taşköprîzâde Ahmed Efendi. (2014). *Şerhu'l-ahlâkı'l-adudiyye*. (Çev: Mustakim Arıcı). İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Toksöz, Hatice. (2016). *İslam düşüncesinde sevgi teorileri*. (1. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Topaloğlu, Bekir. (2007). *Rab Maddesi*. TDV İslam Ansiklopedisi, c.34, İstanbul: TDV Yay.
- Topçu, Nurettin. (2005). *Ahlak*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Turan, Ramazan. (2015). İbn Miskeveyh'de erdem kavramı ve temel erdemler. *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1. (2), 7-35.

Tusî, Nasîruddin. (2016). *Ahlâk-ı nâsirî*. (Çev: A. Gafarov, Zaur Şükürov). İstanbul: Litera Yayınları.

Uysal, Enver. (2013). *Ahlakî varlık olarak insan*. (1. Basım). Bursa: Emin Yayınları.

Yazır, Elmalılı Hamdi. (?). *Hak dini Kur'an dili*. İstanbul: Eser Kitabevi.